

'איך נעשינו סוציאליסטיות' – סיפורן של התופרות היהודיות ברוסיה הצארית בעיתונות היידיש

נורית אורחן

הצאר אלכסנדר השני, שעלה לשלטון בשנת 1855,¹ שינה את פניה של החברה הרוסית. הוא ביטל את הצמיתות, בנה רשת רכבות והכניס לאימפריה את התיעוש המהיר. עקב שינויים אלו התפתח גם מעמד פועלים עירוני, ופועלות היו חלק נכבד ממנו.

עד 1905 נחשבו מפלגות פוליטיות ברוסיה הצארית לבלתי חוקיות, והתודעה המעמדית קיבלה ביטוי פוליטי בפעילותן של תנועות חברתיות שביטאו מגוון זרמים ומגמות בחברה הרוסית: מצד אחד ניצבו תנועות ימניות מלוכניות, ובהן ה'מאות השחורות', מליציות מלוכניות קיצוניות ואנטישמיות שפעלו באופן עצמאי כביכול, אולם למעשה הוענקה להן חסות השלטונות, ומנגד פעלו תנועות ליברליות שהיו אופוזיציה לשלטון הצאר, ובצדן תנועות סוציאליסטיות מהפכניות. נוסף על המפלגות הוקמו גם איגודים מקצועיים, ופעילותם הותרה אחרי מהפכת 1905 אף כי נותרו בפיקוח הדוק של השלטונות.

השינויים החברתיים לא פסחו על החברה היהודית, וגם בה התרחבה תופעת העיור והתפתח מאוד מעמד הפועלים, ובעקבותיו גם התודעה המעמדית והפוליטית, שבאה לידי ביטוי בהצטרפות לתנועות הצומחות. בתחילת שלטונו היטיב אלכסנדר השני את מצבה של החברה היהודית: הוא ביטל את

¹ הצאר נרצח בשנת 1881, והרצח גרם גל פוגרומים. הגל כונה 'סופות בנגב' ושטף את רוסיה הצארית.

גזרת הקנטוניסטים והנהיג שירות צבאי כללי, וכן הקל על מתן רישיונות הוצאה לאור של עיתונים יהודיים בעברית וביידיש.

העיתונים הראשונים היו מעין שופרות של תנועת ההשכלה, ורק אחר כך, בראשית המאה העשרים, קיבלו גוון פוליטי. השבועון **המליץ**, שראה אור באודסה בשנת 1862, היה ראשון העיתונים העבריים שיצאו לאור באימפריה הרוסית, ועמו, בהתחלה כמוסף שלו ביידיש ובתוך זמן קצר כעיתון נפרד, הופיע באודסה השבועון **קול מבשר**, העיתון הראשון ביידיש.²

אף על פי שאין בידינו כל מידע על מספר הגיליונות שנדפסו בכל שבוע, תפוצתם הגיעה לרוב חלקי תחום המושב (גם לפולין, אבל במידה פחותה). על כך אנחנו למדים מהקורספונדנציות³ – מכתבי הקוראים לעורך העיתון. בשל מיעוט אמצעי תקשורת בערים והיעדרם מערי השדה הייתה בראשית דרכה של העיתונות יהודית הקורספונדנציה סוגה חשובה ביותר להפצת מידע על המתרחש במקומות היישוב של היהודים. העיתונים נהגו לציין בכל קורספונדנציה את עיר מוצאם של הכותבים ואת שמם או את השם הבדוי שבחרו, וכך מתקבלת תמונה גאוגרפית נאמנה למדי של תפוצתם.

מאחר שהעיתונות בראשיתה לא העסיקה כתבים קבועים, והשימוש בסוכנויות ידיעות ובטלגרף היה מועט ביותר, מילאה הקורספונדנציה תפקידים אלו. חשיבותה עלתה בזמן הפרעות שליוו את רצח הצאר אלכסנדר השני בשנת 1881, והיא שימשה מקור מידע עיקרי על המתרחש בקהילות היהודיות בעיירות ובערים שנפגעו מהן. באותה שנה החל לצאת לאור העיתון **דאָס יידישעס פּאָלקס-בלאַט**, העיתון השני ביידיש, שערך אלכסנדר צדרבוים, לאחר שקול מבשר נסגר ב-1873. הופעת העיתונות היומית ביידיש

² ראו: שמואל ציטראן, **די געשיכטע פֿון דער דער יידישער פרעסע**, וילנה תרפ"ד, עמ' 5–172. ציטרון מתאר בפירוט רב את תולדותיהם של שני השבועונים הסדירים הראשונים שייסד וערך אלכסנדר צדרבוים (1816–1893), **קול מבשר** (יצא לאור באודסה בשנים 1862–1873) ו**דאס יידישעס פּאָלקס בלאט** (יצא לאור בפטרבורג בשנים 1881–1890; בשלוש שנותיו האחרונות ערך את העיתון יבש"ל – ישראל בן שמואל לוי).

³ הקורספונדנציות היו מכתבים למערכת, ובשל אופיין וגיוונן הרב אני מעדיפה לקרוא להן קורספונדנציות (ביידיש קאָרעספּאָנדענציעס). לפירוט ראו: נורית אורחן, **יוצאות מארבע אמות: נשים כותבות לעיתונות ביידיש באימפריה הרוסית**, ירושלים 2013, עמ' 44–41.

בשנת 1903 העבירה את הדגש בתכנים אל הערים, ומאחר שהסתייעה בכתבים קבועים ובסוכנויות ידיעות, צומצמו תפקידה וחשיבותה של הקורספונדנציה, ואופייה נעשה דומה למדורי 'מכתבים למערכת' של היום.⁴

כבר מראשיתה של העיתונות ביידיש היו בכותבים נשים (ובמידה פחותה גם בעיתונות העברית). צדרכובים, העורך הראשון, וגם העורכים שבאו אחריו, עודדו אותן לפרסם את חיבוריהן בעיתונות הפכה אפוא כלי חשוב – אולי החשוב ביותר – לשיתוף הנשים בעיצוב החברה שהן חיו בה ולהחדרת תהליכי מודרניזציה ושוויון.⁵ הנשים אכן ניצלו במה ציבורית זו ופרסמו את דבריהן בעיתון. בדור הראשון, עד 1903,⁶ הן החלו לכתוב קורספונדנציות. אחרי כותבות הקורספונדנציה הופיעו הסופרות הראשונות, ואחריהן כותבות המאמרים.

בהשתתפותן של הנשים בעיתונות ביידיש אין תמה. רוב יהודי מזרח אירופה דיברו ביידיש וקראו יידיש, ובשפתם זו עמד לרשותם אוצר בלום של תרגומים ועיבודים לטקסטים ה'מסורתיים' וגם חיבורים מקוריים ביידיש השואבים מהם מלוא חופניים. ספרות עשירה ומגוונת זו ביידיש כוללת תרגומי תנ"ך למיניהם, תרגומים לספרי התפילה (סידור, מחזור, קינות, סליחות), ספרי מוסר, ספרי מנהגים ועוד מגוון רב של חיבורים השואבים ישירות מן המשנה, מן הגמרא ומן המדרש. באמצעות הספרות הזאת, שהייתה נגישה לכל רובדי החברה היהודית – שלא כמו הספרות המסורתית בעברית, שהייתה נגישה בעיקר לאלטיה הלמדנית והרבנית – התוודע קהל קוראי היידיש, נשים כגברים, לאוצרות האצורים בטקסטים המסורתיים.

נוסף על הטקסטים המסורתיים עמדה לרשות דוברי היידיש ספרות יפה, מקורית ומתורגמת, ביידיש. יתר על כן, מאמצע המאה התשע עשרה הקימו תנועת ההשכלה בתי ספר יהודיים כלליים לבנות ולבנים. המשכילים עודדו

⁴ שם, עמ' 121–130.

⁵ ראו: חנה הרצוג, 'עיתונות נשים: מרחב משעתק או מרחב לקריאת תיגר', קשר, 25 (1999), עמ' 124–133.

⁶ ההבחנה בין דורות של כותבות שרירותית במידה מסוימת, ואף על פי כן באשר לנשים יש לה הצדקה. פרט לרחל ברכות, כל כותבות הדור הראשון, עד להופעת העיתונות היומית בשנת 1903, לא המשיכו לפרסם בעיתונות ביידיש.

את הנשים לרכוש השכלה, לכתוב ולפרסם את חיבוריהן.⁷ מכל האמור לעיל אין להתפלא שנשים מכל רובדי החברה היהודית כתבו לעיתונות ביידיש. זו הייתה הבמה הנוחה להן ביותר בשלהי המאה התשע עשרה ובראשית המאה העשרים לצאת מן המרחב הביתי אל המרחב הציבורי ולבטא את מצוקותיהן ואת מאבקהן.

חייהן של פועלות הטקסטיל היהודיות, כפי שהן ביטאו אותם בעיתונות ביידיש, משמשים דוגמה לחשיבותה של העיתונות ביידיש ולהיותה אמצעי במאבקן של הנשים על מעמדם בחברה ובהשפעת המאבקים על תפיסת עולמן ועל חייהן.

התופרות בקורספונדנציות ובמאמרים

אף על פי שנשים יהודיות רבות עבדו בתעשיית הטקסטיל, רובן בעסקים קטנים (שכוננו באמריקה 'סדנאות יזע', sweat shops), הן כמעט אינן נזכרות כלל בדור הראשון של הכותבות בעיתונות היידיש. בסיפור היחיד, סיפורה של רחל ברכות,⁸ 'נאך דער אַרבעט',⁹ נזכרות שתי ילדות, אחיות, שהבכירה שבהן היא תופרת. ואולם בדור השני, משנת 1903 ואילך, זוכות התופרות להתייחסות בקורספונדנציות, במאמרים ובסיפורים. אין להתפלא כלל שכמעט כל מי שכתבו על התופרות היו נשים. גם לא מפליאה העובדה שכולן הכירו את תנאי חייהן של התופרות מקרוב, שכן כולן היו תופרות בשלב כלשהו בחייהן.

רוב המאמרים והקורספונדנציות העוסקים בתופרות הופיעו בעיתונות הסוציאליסטית. כל הסיפורים מלבד 'נאך דער אַרבעט' פורסמו ביומן הראשון ביידיש, **דער פֿרײַנד** (שראה אור בשנים 1903–1913, אך בשנותיו

⁷ ראו: אורחן (לעיל, הערה 3), עמ' 19–21; 71–75; 125–130.

⁸ רחל ברכות נולדה בשנת 1880 למשפחה משכילית ענייה. אביה נפטר כשהייתה בת תשע, והיא נאלצה לצאת לעבוד כדי לסייע בפרנסת משפחתה. עד שנעשה לתופרת ולמורה לתפירה היא עברה את כל השלבים שהתופרות מתארות בחיבוריהן (ראו להלן). את סיפורה הראשון, 'ענקעלע', פרסמה ברכות בשנת 1899 בדו-שבועון **דער יוד** (שהפך לשבועון). היא המשיכה לכתוב עד מותה בגטו מינסק, כנראה בשנת 1944.

⁹ **דער יוד**, גיליון 19, עמ' 6–8; גיליון 20, עמ' 3–4, אוקטובר 1899. זה הסיפור היחיד בדור זה המזכיר את התופרות, אולם עיקר עיסוקו הוא בנעשה בבית המשפחה עם שובן של האחיות מעבודתן.

האחרונות לא הייתה הופעתו (סדירה), וכולם מבטאים את חייהן הקשים של התופרות מחד גיסא ואת מאבקן על שיפור תנאיהן מאידך גיסא. בכולם ניכרת התעוררות תודעתן המעמדית ותחושת קיפוחן בחברה, אם בביטוי ישיר אם בעקיפין.

בקורספונדנציה משנת 1906 לביטאון ה'בונד',¹⁰ **פֶּאַלקסצײַטונג**,¹¹ כותבת אישה מהעיר ריגה, המכנה את עצמה 'אידה סורגת הגרביים' (זאָקנמאַכערקע):

אצלנו בריגה הסורגות חיות בתנאים קשים במיוחד. עובדות המקצוע מאורגנות באופן רופף, ובזמן המאבק שלנו (1905) כמעט בכלל לא היינו מאורגנות. [...] השיפורים הקטנים שבאו בעקבות מאבקנו השפיעו עלינו לטובה, ובתוך זמן קצר הצליח ה'בונד' לארגן את חלק הארי של המקצוע. אחרי ימי אוקטובר ייסדנו איגוד מקצועי. מסיבות שונות פעילות האיגוד חלשה. [...] לפני חמש שנים היו תנאינו טובים בהרבה מעכשיו. ואלו הסיבות לכך: קודם היו אצלנו מתפרות גדולות של שבעים-שמונים פועלים, אך לדאבוננו

¹⁰ 'בונד' בידיש משמעו איגוד. לאחר פרעות 1881 ותמיכת ה'נרודניה ווליה' בפורעים, הבינו קבוצות רדיקליות יהודיות שעליהן להקים מסגרת סוציאליסטית יהודית נפרדת. הן חברו יחדיו וייסדו בוויילנה בשנת 1897 את מפלגת הבונד (אָלגעמיינער יידישער אַרבעטער בונד = האיגוד הכללי של הפועלים היהודיים ברוסיה, ליטא ופולין). מפלגת הבונד נאבקה בציונות וראתה בידיש את שפתו של העם היהודי. היא דגלה בכך שהסוציאליזם יביא עמו גם פתרון לבעיה היהודית. בעקבות המהפכה הבולשביקית באוקטובר 1917 התפצל הבונד, והפגל שתמך במהפכה הצטרף למפלגה הקומוניסטית ברוסיה. הבונד בפולין הקים בשנת 1921 רשת בתי ספר בידיש (צישאָ - צענטראַלער יידישער שול אָרגאַניזאַציע אין דער פּוילישער רעפּובליק = הארגון המרכזי של בתי הספר היהודיים ברפובליקה הפולנית), ורבים מתלמידיה היו בני המעמדות הנמוכים. על הבונד נכתב רבות. על ראשית התנועה ראו: **די געשיכטע פֿון בונד אין ליטא פּוילען אונג רוסלאַנד**, וילנה 1906 (מהדורה מקוונת); אריה גלברד, **בסערת הימים**, תל אביב 1987, עמ' 13-18; יונתן פרנקל, **נבואה ופוליטיקה: סוציאליזם, לאומיות ויהודי רוסיה 1862-1917**, תל אביב 1989, עמ' 202-294; Daniel Blatman, 'Bund', *YIVO Encyclopedia*; Ezra Mendelsohn, *Class Struggle of Jews in Eastern Europe (מהדורה מקוונת)*; *Class Struggle of Jews in Eastern Europe in the Pale: The Formative Years of the Jewish Workers' Movement in Tsarist Russia*, Cambridge 1970

¹¹ **פֶּאַלקסצײַטונג** יצא לאור בוויילנה בשנים 1906-1907.

התפתחה התודעה המעמדית אצל בעלי הבתים שלנו לפני שהתפתחה אצלנו. בעלי הבתים הצליחו לחסל את המתפרות הגדולות ללא כל מאבק, ובמקומן הכניסו מכונות לביתן של הסורגות. פועלות רבות באו מן העיירות הקטנות ונסעו לביתן בשלום עם מכסת עבודה כלשהי. העובדות חשבו שבעלי הבתים מיטיבים אתן. כתוצאה מזה נפלו מאוד המחירים. בעבודה של 13–14 שעות ביממה הייתה סורגת משתכרת 10 רובל לחודש. לאחר השביתה האחרונה שלנו הצלחנו להעלות את השכר שלנו ב-15 אחוזים. דרשנו גם לכונן מחדש את המתפרות הגדולות, אבל בכך לא הצלחנו (פֶּאָלְקְסֶצִיטְוֶנְג, גיליון 212 [4.12.1906]).¹²

שלושת הגורמים הנזכרים בקורספונדנציה – המעסיקים וטכניקות הניצול שלהם, הפועלות והאיגוד המקצועי בעל הגוון הפוליטי – חוזרים, מטבע האכסניה, גם בחיבורים האחרים, אם כי הכותבות מבדילות היטב בין המפלגה הפוליטית לאיגוד המקצועי. למרות הכרתן בחשיבות האיגוד המקצועי אין הן חוסכות את שבט ביקורתן ממנו וגם מותחות ביקורת על עצמן.

אמנם אידה סורגת הגרביים משבחת חלקית את האיגוד המקצועי ואת הבונד (כשני ארגונים נפרדים), אך חברתה דאשע מלודז' – בירת הטקסטיל – מבקרת אותו.¹³ היא קובלת על שהשביתות שהאיגוד מארגן מתמקדות אך ורק בהעלאת המשכורות ולא בתנאי העבודה. ואולם דאשה אינה מאשימה בכך את האיגוד המקצועי בלבד אלא גם את חבריו, שאינם ששים לשבות, וכאשר השביתה מתמשכת – מבקשים מהאיגוד להפסיקה. מנגד, כאשר תביעות האיגוד להעלאת המשכורות אינן מתקבלות במלואן, הם מבקרים את האיגוד ולעתים גם מפסיקים את חברותם בו. דאשה מסבירה לקוראים שהאיגוד המקצועי חייב לנתב את דרכו בזהירות כדי שלא תישלל חוקיותו.

¹² כל התרגומים שלי אלא אם כן צוין אחרת. על סורגות הגרביים ראו גם: א' ליטבאק, **וואָס געווען: עטיוון און זכרונות**, וילנה 1925, עמ' 57–60.

¹³ פֶּאָלְקְסֶצִיטְוֶנְג, גיליון 397 (4.7.1907).

במאמר אחר שלה, 'התנאים ההיגייניים ומשימות האיגודים המקצועיים',¹⁴ דאשה מעלה טענות חמורות עוד יותר על פעילות האיגוד. לדבריה, קיצור שעות העבודה ושיפור תנאי ההיגיינה בסדנאות התפירה אינם עולים לדיון במשא ומתן עם המעסיקים. היא מביאה במאמרה כמה דוגמאות לתנאים הקשים האלה: בסדנת אריגה אחת משמש החדר שבו עובדות האורגות גם חדר אוכל וגם חדר שינה והצפיפות בו נוראה; מתפרה אחרת נמצאת בעליית גג דולפת שבה גם ישנות המשפחות, והאוויר דחוס וטחוב והקור חודר לעצמות, ולמרות התנאים הקשים היא לא שמעה על כל תביעה מצד האיגוד להיטיב את תנאי העובדות. לדעתה הסיבה להתעלמות מתנאי העבודה היא שפעילי האיגוד אינם מכירים את מקומות העבודה ואת חומרת מצבן של העובדות. היא חושבת שעל האיגוד המקצועי להתארגן כך שהעובדים עצמם יהיו הפעילים בו ולא עסקנים מקצועיים, ואפשר שאז יתרכז המשא ומתן עם המעסיקים בבעיות המהותיות המציקות לעובדים, ותנאי העבודה ישתפרו.

בשנת 1912 התפרסמו בירחון **דער שניידער**¹⁵ בוילנה שני מאמרים פרי עטה של 'א' שטענדיקע' (מתמידה, קבועה), שבהם היא מתארת בפרטי פרטים את מצבן ואת חייהן של התופרות. בראשית מאמרה הכותבת קובעת שבתעשיית הלבנים בוילנה שיעור הגברים הוא כשלושה-ארבעה אחוזים בלבד, וכל השאר הן נשים (אין היא מונה בעובדים את הילדות המתלמדות בענף ואת הילדים), משכורותיהן נמוכות מאוד (היא מפרטת אותן), ותנאי עבודתן מחפירים:

בכל העבודות הקשות בבית משמשות הילדות המתלמדות. כאשר לבעל הבית יש צאצאים נשואים והם גרים קרוב, הם מביאים את ילדיהם כדי שהן יטפלו בהם וישגיחו עליהם. אין להן ארוחות מסודרות, והמזון גרוע. אין להן גם מקום קבוע לישון, המצעים מזוהמים ופעמים רבות אינם בנמצא כלל. לעתים קרובות אין בעלי הבית חוסכים מהן מכות.

¹⁴ שם, גיליון 384 (16.6.1907).

¹⁵ ביטאון האיגוד המקצועי של החייטים והתופרות בחסות הבונד, יצא לאור בוילנה; החלק הראשון של מאמרה של 'א' שטענדיקע' הופיע בגיליון הראשון, וחלקו השני – בגיליון השני.

המצב ההיגייני בסדנאות: רובן נמצאות בחצרות מטונפות שהחלונות בהם נפתחים אל ערמות אשפה, שפכים ודומיהם. הסדנאות מזוהמות. פיח, עשן, צחנה ומה לא... פני העובדות צהובים. כאבי ראש, אנמיה, הצטננות ומחלות ריאה הם מנת חלקנו. שלא לדבר על מצבן התרבותי של העובדות... כאן החשכה פורסת כנפיה ואין אפילו סדק שייתן לאור להיכנס. חלק הארי שלנו אינו קורא אפילו יידיש, ומי שכן יודעות לקרוא אינן משתמשות בזה כלל (דער שניידער, חוברת 3 [אוגוסט 1913]).

א' שטענדיקע' אינה חוסכת את שבט ביקורתה גם מן העובדות עצמן. לדבריה, היחסים בין התופרות גרועים ביותר. הן לועגות זו לזו, מנסות להשפיל האחת את חברתה בפני בעלי הבית, וכולן מתעללות בתופרות החדשות ועוד יותר בילדות המתלמדות. היעדר הסולידריות בין התופרות ידוע גם למעסיקים, ולא אחת הם מתווכים בסכסוכים בין התופרות ומנצלים אותם לצורכי עצמם. כאשר פורצת שביתה הם נענים מיד לתביעות התופרות כדי לקצרה, מפני שידוע להם היטב שאין העובדות מאורגנות ואין ביניהן סולידריות, ולכן עם סיומה יוכלו לסגת מכל הבטחותיהם. בסופו של דבר קוראת הכותבת לקוראות ואומרת שעל אף ביקורתה הקשה על האיגוד המקצועי עליהן להצטרף אליו, כי הוא הארגון היחיד שבעזרתו תוכלנה התופרות לשפר את תנאי עבודתן. ככל שתצטרפנה לאיגוד יותר תופרות, כן תגדל השפעתן, ויהיה בכוחן גם לשנות את האיגוד ולהעלות את מצוקתן על סדר יומו.

התופרות בסיפורת

התופרות, מצוקותיהן והתארגנותן מקבלות ביטוי גם בסיפורת. שתי הסופרות החשובות ביותר בסיפורת הנשים עד מלחמת העולם הראשונה – רחל ברכות ורחל פייגנברג¹⁶ – מביאות בסיפוריהן מבט מבפנים על חיי

¹⁶ רחל פייגנברג נולדה בעיירה ליובאן שבחבל מינסק בשנת 1885, ובת חמש התייתמה מאביה. כשהייתה בת 13 והתייתמה גם מאמה, עברה לבית סבתה באודסה. את חיבורה הספרותי הראשון, 'די קינדער יארן', התחילה לכתוב לדבריה בהיותה בת חמש עשרה או שש עשרה. פייגנברג הייתה הסופרת החשובה ביותר בסופרות שכתבו ביידיש עד 1917. נוסף על היותה סופרת הייתה גם עיתונאית ופובליציסטית פורה ביותר. את הפרעות באוקראינה בשנת 1919 חוותה באופן אישי בעיירה בראנוב, וברחה ממנה לרומניה. היא

התופרות. שתיהן התנסו במהלך חייהן בעבודה בסדנאות התפירה וחוו בעצמן את תנאי העבודה הקשים במתפרות, ובסיפוריהן הן מתארות את המתרחש בנפשן של התופרות, המבלות את רוב שעות היממה במציאות קשה זו.

רחל ברכות פותחת צוהר לנושא זה בארבעה סיפורים מחיי הילדות בסדנאות היזע של התופרות. אין פלא בכך: כשהייתה בת תשע נפטר אביה והיא נאלצה לצאת לעבודה בסדנה כזאת. בהמשך חייה הייתה ברכות למורה לתפירה בבית ספר לבנות במינסק, וחיי התופרות העסיקו אותה גם בבגרותה.

הראשון בסיפורי הילדות העובדות הוא הסיפור 'נאך דער אַרבעט',¹⁷ שבו מסופר על שתי אחיות (הבכירה בת עשר והצעירה בת שש לערך) החוזרות לביתן לאחר יום עבודה בסדנת תפירה. האחות הגדולה תופרת, והקטנה עובדת בסדנה בכל מיני עבודות. במרכז הסיפור עומדים משפחתן של האחיות והנעשה בביתן: האב נסע לאמריקה וזה חצי שנה שלא שמעו ממנו דבר. האם עובדת בכל עבודה מזדמנת, מבוקר עד לילה, כדי לפרנס את משפחתה, הכוללת נוסף על האחיות גם אח צעיר וסבא.

שני הסיפורים הבאים מפרי עטה של ברכות עוסקים בילדות תופרות ומסופרים באירוניה בגוף ראשון מפי ילדה, ליבקה. בראשון שבהם, 'איך ליבקה'¹⁸ (אני ליבקה), היא מתארת את חייה הקשים בקרב משפחתה ואת קנאתה באחותה התופרת, האהובה עליה יותר מכל שמונת אחיה ואחיותיה. הסיפור מסתיים כשבמלאת לליבקה תשע שנים אביה לוקח אותה לביתה של

כתבה על הפרעות בשני חיבורים ובסדרת מאמרים שהתפרסמו ביומן **דער מאַמענט**. בשנת 1926 הצטרפה פייגנברג לצוות ההגנה על שוורצבארד, היהודי שרצח את פטליוורה מנהיג הקוזקים, מבצעי הפרעות, בשעת ביקורו בפריז. עד היום פטליוורה נחשב באוקראינה גיבור לאומי. פייגנברג עלתה לארץ בסוף שנות העשרים של המאה העשרים ונפטרה בתל אביב בשנת 1972. סיפורה 'כי צד נעשינו סוציאליסטיות' נתן את שמו למאמר זה.

¹⁷ ראו לעיל, הערה 9.

¹⁸ **דער פֿריינד**, גיליון 227 (17.10.1903), עמ' 2–3; גיליון 231 (22.11.1903), עמ' 2–3. הסיפור בתרגומו של בני מר נדפס ב**דווקא**, 2 (ינואר 2007), עמ' 22–25, ונכלל גם באנתולוגיה של סיפורי נשים בעיתונות בידיש ברוסיה הצארית, המחכה לראות אור.

תופרת כדי שתלמד תפירה. בסיפור השני, 'בֵּי די נייטערקע'¹⁹ (אצל התופרת), ברכות ממשיכה לספר על יום בחייה של אותה ילדה כמתלמדת בבית התופרת למן השכמתה בבוקר וריצתה למקום עבודתה ועד לכתה הביתה בתום יום העבודה. אגב תיאור יומה אנחנו לומדים על המפגש הראשון של ליבקה עם התופרת. לעומת ביתה העני שבמרתף נראה לה בית התופרת כבית של עשירים:

וכאשר תיכנסו לבית תחשבו: כאן גר הגביר החשוב ביותר; אריחים מצוירים וקירות לבנים, לבנים ועמודים עשויים מקלעת ומראה גדולה – מהרצפה עד התקרה. לחדר הזה נכנסים אנשים עשירים שתופרים להם את הלבנים. בהמשך תיכנסו דרך שתי דלתות, מאחורי אחת מהן גרה היא בעצמה עם בעלה וילדיה ובשנייה נכנסים לעוד חדר וכאן ממש אנו תופרות. גם החדר הזה הוא יפה: גם כן מרצפות אדומות, גם כן קירות עם פרחים, רק שכאן עומדים ספסלי עץ, שולחן עץ ארוך ושרפרפי עץ קטנים ליד מכוונות התפירה. אוי ואיזה מכוונות תפירה יש אצלנו! חמש חדשות, טובות, מבהיקות ואחת ישנה נושנה... על יד כל המכוונות יושבות נערות ותופרות ביד ובמכונה. ראשי הנערות מורכנים והגוף שלהן מתרומם ומתנדנד (דער פֿריינד, גיליון 263, אוקטובר 1904 עמ' 13).

בעלת הבית בוחנת בעיקר את צורתה החיצונית של ליבקה, ואומרת לאב: 'ילדה נחמדה, שתלך ללמוד לתפור, יפה אני אוהבת. אין אני מסתכלת כל כך הרבה על העבודה כמו שאני מסתכלת על היופי, העיקר הוא יופי... ולכן היא אומרת שהיא מסכימה שאבא ייתן לה שני רובל ללימודים במשך תקופה של שנה וחצי' (שם).

בחדר התופרות יש חלונות גדולים הפונים לרחוב, ובעלת הבית מושכת לקוחות פנימה באמצעות התופרות היפות שהיא מושיבה ליד החלונות. ליבקה מתארת את הלקוחות ואת יחסם אל התופרות. רוב הלקוחות עשירים ואינם יהודים, ולכל אחד מהם, במיוחד הגברים, יש תופרת מועדפת שאתה

¹⁹ שם, גיליון 263 (19.11.1904), עמ' 13–19. גם סיפור זה וגם הסיפור 'כי צד נעשינו סוציאליסטיות' נכללים באנתולוגיה הנ"ל של סיפורי סופרות בידיש. את שני הסיפורים תרגמה לעברית יהודית לוין.

הם משוחחים ולעתים גם מביאים לה עוגות או מתנות אחרות. הם מנסים לפתות אותן, אבל הן אינן מתפתות. הן שונאות את ה'פריצים', המשפילים אותן.

על הנערות התופרות ליבקה מספרת בפרטי פרטים. היא מתארת את מראן, את אופיין, את משפחותיהן, את מצוקותיהן, את מחזריהן ואת חלומותיהן. בבוקר הן עצובות, כעוסות, בעיניים בוהות, כאילו לא ישנו מספיק ואף תנועה, אף מילה, שום חיוך... ' (שם), בעלת הבית גוזרת והן תופרות. לקראת צהריים בעלת הבית מתגנדרת ויוצאת לענייניה, ואז משתררת בחדר אווירה קלה יותר. התופרות, המתייחסות לליבקה בזלזול, מדברות ביניהן ושולחות אותה למכולת לקנות להן משהו לארוחת הצהריים. בזמן ארוחת הצהריים הנערות מפטטות בעליזות, צוחקות ולעתים אפילו רוקדות, אולם עם שובה של בעלת הבית שוב נעכרת האווירה. בשעה זו באים ה'פריצים' למדוד בגדים. לאחר שהם הולכים ליבקה שוב מטאטאת את החדר, והבנות חוזרות לתפור. בהתחלה הן שרות ואחר כך מדברות בזמן שהן תופרות:

אבל עכשיו הדיבורים הם אחרים... הבנות אצלנו נרגנות – מדברות על עצמן, על החיים האומללים, על הצרות, על המזל המר, האפל, השעה הרעה בה נולדו... כל הבנות רוטנות וזועמות על כך שהן חיות בעולם. כולן נעשות מודאגות, עצובות – אין להכיר אף אחת מהן (שם, עמ' 18).

כך עד סוף היום. רוב השיחות בסדנה נסבות על מחזרים ועל תקוותיהן של הנערות שחתונה תחלץ אותן מעוניין ומעבודתן. השחייה בין התופרות הבוגרות ממנה בכמה שנים וההאזנה לשיחותיהן גורמות לילדה להתבגר במהירות. יום אחד היא עדה לשיחה יוצאת דופן על לימודים:

כאשר הגעתי שוחחו אצלנו על ידיעת הכתיבה. שיינקה לומדת עם עוד נערה אצל מורה ומשלמת שני רובל לחודש, שאר הבנות אצלנו ליד השולחן אומרות שגם הן היו רוצות ללמוד אבל אין להן זמן. בן אדם צריך גם להתאוורר אחרי העבודה. אגב, הן מתביישות שגדולות כאלה – ישבו ויתחילו ללמוד לכתוב את האלף בית (שם, עמ' 16).

ליבקה, שלמדה לכתוב בבית סבה, אינה מנצלת את ההזדמנות לשפר את מעמדה ואינה אומרת להן שהיא יודעת לכתוב. אחת מהן מגלה זאת ומבקשת ממנה בחשאי לכתוב מכתבים לשני מחזריה, אולם מפני שהיא עושה זאת בהסתר אין לכך השפעה על מעמדה של ליבקה בקרב התופרות. הפסיביות, המציינת את התנהגותה, אופיינית לרוב גיבורותיה של ברכות. הן אינן יוזמות אלא מחכות שהדברים יקרו להן. במקרים המועטים שהן מגלות יוזמה היא בדרך כלל נכשלת, ואינה משנה את חייהן האומללים.

בסיפור 'א' בלעטל'²⁰ (עלה, דף) הגיבורה היא כבר אישה צעירה החיה עם אמה, שני אחיה וסבתה. היחסים בין בני המשפחה נעים על רצף שבין אדישות לדחייה. למרות גילה הצעיר למדי, עתידה של הגיבורה כבר מאחוריה: היא מטליאה טלאים ומתקנת בגדים של דיירי רחוב מגוריה, רחוב עני וחסר תקווה. כפעם בפעם היא גם כותבת מכתבים לבקשת שכניה, וכך מרוויחה עוד כמה פרוטות. לאישה צעירה זו אין כל תקווה. חייה חולפים ללא מטרה, בדיכאון מתמיד, בבדידות ובעוני, ואפילו זיכרון היותה תופרת מוכשרת התופרת בגדים לעילית החברתית הולך ומתעמעם. כך היא מסכמת את חייה:

החיים הם אותו הדבר. המכונה שלי עומדת ליד אותו החלון, אני קמה בבוקר באותה שעה ותופרת כמעט את אותו דבר... נכנסת שכנה מהרחוב, מביאה לי בד פשוט לתפור ממנו כותונת פשוטה, משלמת לי סכום זעום ובלבד... למדתי תפירה בלי כוונה. עדיין הייתי קטנה והייתה לי קרובה תופרת. נהגתי ללכת אליה בשביל חתיכות בד לבובות, ובינתיים למדתי לתפור. תפרתי שנים אחדות ברחוב מיוחס, תפירה טובה לאנשים מיוחסים. אחר כך קרה לי נס, ממש מציאה: קניתי מכונה ישנה ושבורה ונעשיתי תופרת שבורה. את העבודה שלי אינני יכולה להראות ברחובות הראויים, כבר שכחתי תפירה טובה מהי. אני עושה רק עבודה פשוטה לאנשים פשוטים, וגם חיי חולפים להם פשוט ובזול (שם, גיליון 73 [4.4.1905], עמ' 2).

²⁰ שם, גיליון 72 (3.4.1905), עמ' 2; גיליון 73 (4.4.1905).

הכישלון במאבקה של אישה צעירה זו להיחלץ מחיי העוני והדיכאון המתמיד שבו היא שרויה משתקים כל אפשרות מצדה ליזמה נוספת.

רחל ברכות מסתפקת בהצגת העוני והשפל האנושי שהוא גורם, ובכך מבטאת את מחאתה עליו, ואילו לרחל פייגנברג מזג שונה לגמרי. בסיפורה 'כיצד נעשינו סוציאליסטיות', המסופר אף הוא בגוף ראשון מפי פועלת, היא מתארת סדנת יזע גדולה יותר שבה כשתים עשרה עד חמש עשרה תופרות. בדומה לסיפורה של ברכות, 'ב' די נייטערקע', שנידון לעיל, גם בסיפור הזה הסדנה היא בבית המשפחה, וכוללת את הבעלים (שהתופרות מכנות 'פִּינגֶרהוט', אצבעון, ושונאות אותו 'מפני שעינה אותנו שנים רבות' [שם, גיליון 60 (14.3.1906), עמ' 2]) את אשתו ואת בתם היחידה, תלמידת גימנסיה. המספרת התחילה לעבוד אצלו כשהייתה ילדה קטנה, ותיאור הדרך לסדנה אף הוא דומה מאוד בשני הסיפורים:

שמונה שנים רצופות תפרתי אצלו. שמונה שנים ישבתי על אותו כיסא. בכל בוקר ובכל ערב הלכתי דרך אותם רחובות. בכל רחוב שעברתי היו לי מכרים אף שלא ידעתי מיהם והם לא ידעו מי אני. הכרתי את כל שלטי החנויות בעל פה, את כל צבעי הבתים, את כל השוערים שעל יד השוערים, את כל השוטרים בפינות הרחובות. כל אלה נמאסו עליי כמו שנמאסו עליי חיי (שם).

יום העבודה הרגיל התחיל מוקדם בבוקר, כאשר עדיין שררה חשכה, ונמשך חמש עשרה שעות. לפני הפסח והסוכות ובימים אחרים, בעיקר בקיץ, כאשר היה פינגרהוט חותם על חוזים מיוחדים, נמשך יום העבודה עשרים שעות ויותר, והתופרות עבדו כל הלילה וגם למחרתו, והמשיכו לעבוד לאחר מנוחה קלה ולא ראויה על מזרן קשה בסדנה. על הזמן הנוסף לא שילם להן בעל הבית פרוטה:

בימי הקיץ החמים, כשקשה כל כך לתפור, כאשר הזיעה נוטפת מהפנים, כאשר הבגדים נדבקים לגוף, כאשר הידיים נעשות כבדות כל כך עד שאי אפשר להרים אותן, כאשר הראש נוטה לצד ומשתוקק להישען על משהו – בדיוק אז הייתה ביילקה צועקת: 'בנות, אני רוצה רק דבר אחד בחיים: ששנה אחת לפני מותי תהיה

לי ספה שעליה אוכל לישון לפחות שעה. בנות, אתן יודעות איזו ספה? עם שעוונית, קרירה. אתן מתארות לעצמכן כמה זה נעים?' רבקה העצובה הייתה עונה: 'באדמה, בנות, יהיה לכן קריר'. לעתים קרובות הייתה ביילקה מסתפקת גם בפחות, 'על האדמה החשופה הייתי שוכבת, רק שיהיה לי זמן לנוח' (שם, גיליון 61 [15.3.1906]).

הבכירה שבתופרות, מניה, הייתה תופרת גרועה ושנאה את התפירה, אולם הייתה מקורבת מאוד לפינגערהוט. מדי שנה בשנה הייתה מבקשת ממנו בשם התופרות שיעלה מעט את משכורתן, והלה היה זורק להן כמה פרוטות, ובזה היה מסתכם המשא ומתן ביניהם. גם אחותה של מניה עבדה שם והייתה תופרת מעולה, אולם שלא כאחותה הבכירה הייתה מרדנית.

פייגנברג כמו ברכות מתארת בפירוט את המראה החיצוני של רוב התופרות, את אופיין ואת יחסן לעבודה, לבעלים ולאשתן. בסדנה של פינגערהוט כמו בסיפורה של ברכות הייתה השעה השמחה שעת ארוחת הצהריים, כי אז היה בעל הבית הולך לאכול, אך עם שובו היה הכול חוזר לקדמותו:

כך עברו ימים, חודשים ושנים. עדיין היו תופרים בימים רגילים חמש עשרה שעות ביום ובעונה את כל העשרים. ביום היו בוכים, נאנחים, ובלילה היו מתנחמים בריקודים. כל אחת מאתנו לחוד הייתה מצפה לאיזה משיח שיגאל אותנו מהגלות. נדמה לי שבשל סיבה זו היה לכיתת הריקוד חן כזה, מפני שקיוונו למצוא שם איזשהו משיח (שם).

עד כאן רב הדמיון בין הסיפורים של ברכות ושל פייגנברג, אלא שפייגנברג מפרטת יותר את תנאי העבודה הקשים ומבטאת בעצמה רבה יותר את זעמה על התנאים האלה. מכאן ואילך מקבל סיפורה של פייגנברג תפנית והופך לסיפור של מאבק. השינוי בא עם כניסתה לסדנה של תופרת חדשה ומסתורית – אסתרקה. בתחילה מתייחסות אליה התופרות בחשד, אך אט-אט היא מתחבבת עליהן מפני שהיא תופרת טובה ועוזרת לכולן, אולם עדיין איננה שייכת ל'משפחה'. כבר בעמידתה מן הצד יש משום איום על מנהיגותה של מניה, אולם בהתחלה לא חל שינוי מהותי בדינמיקה החברתית

בסדנה, עד שיום אחד בעטיו של שיר ששרה אסתרקה מניה מאשימה אותה שהיא מן הסוציאליסטים:

נחרדנו כולנו. ידענו שסוציאליסטים הם אלה שאינם רוצים את הקיסר ולכן תולים אותם ויורים בהם. אבל לא רק אותם, גם את המכרים שלהם. נדמה היה לנו שהמוות כבר תלוי מעל לראשינו. אבל לא האמנו שהיא אכן מ'אלה' אף שהשיר ששרה היה מוכר לנו מהנערים שעבדו בבית החרושת, כשעברו ברחובות שלנו (שם).

בעימות עם מניה אסתרקה מכחישה שהיא 'מהם', ואף על פי שהתופרות מטילות ספק בהכחשתה הן מקבלות אותה מתוך חיבה אליה ומחשש שמא תפוטרי בגלל חשד בלבד. כעבור זמן מה אסתרקה מתקבלת בקרב התופרות האחרות כאחת מהחבורה.

פעם אחת דרש פינגרהוט מכמה תופרות להישאר ולתפור בלילה. מניה לא יכלה להישאר בגלל חתונה, ואסתרקה החליפה אותה. לאחר לילה שלם של תפירה שכבו התופרות לנוח, והשיחה שהתפתחה ביניהן הייתה שונה מתלונותיהן הרגילות. הן סיפרו לאסתרקה שלילות ללא שינה כאלה ועבודה למחרת קורים לעתים קרובות, בעיקר בעונת הקיץ, ואסתרקה ענתה ואמרה שהמצב אינו חייב להימשך; אם חסרות לפינגרהוט תופרות, שישכור עובדות נוספות. בהתחלה הרעיון הזה נראה לתופרות בלתי ניתן למימוש, כי פינגרהוט לא יסכים, ואז הציעה להן אסתרקה להמשיך ולהיפגש: 'כאשר ירדנו במדרגות השחורות ביקשה מאתנו אסתרקה שנתאסף מחר אחרי העבודה בפארק ושם נשוחח על מה שדיברנו בבוקר. היא גם ביקשה מאתנו שלא נספר דבר למניה. הבטחנו לה. אבל כשהגיעה מניה לא יכולנו להתאפק וסיפרנו לה הכול' (שם).

בשביל מניה זו הייתה ההוכחה הניצחת שאסתרקה היא סוציאליסטית, והיא כמעט הצליחה לשכנע בכך את התופרות, אולם בגלל ההבטחתן לאסתרקה שיבואו לפארק ובגלל הסקרנות וההרפתקה הן החליטו ללכת לפגישה עמה בלי מניה.

עולם חדש היא פתחה בפנינו. כשהיא הסבירה לנו מהי שביתה הבנו שאין לנו ממה לפחד. היא גם הבטיחה לנו שאינה מ'אלה' שאינם רוצים את הקיסר. היא רק מאלה שמשגיחים על הפועלים כדי שבעלי הבתים לא ישדדו אותם. הבנו אותה היטב. הכול היה נכון כל כך מנקודת המבט שלנו, טוב כל כך, אפשרי כל כך (שם).

הן קבעו פגישה נוספת בפארק, ובה בישרה להן אסתרקה שבעוד חודש תהיה שביתה. הרעיון שישבתו הפחיד אותן, אבל הן המשיכו להיפגש עם אסתרקה לעתים תכופות, והיא חזרה וחיזקה אותן. ערב אחד היא הזמינה אותן לאספה באחד מבתי העיר. הצעירים שהיו שם קיבלו אותן בחביבות רבה, והן ישבו שם עד מאוחר. אחד מהם הזמין אותן לפגישה במוצאי שבת כדי לתכנן את השביתה, והן באו, ובפגישה הזאת הן כבר הרגישו בבית. עיקרי דבריו של הצעיר נסבו על הגאווה שכל פועל צריך להרגיש כי הוא מביא תועלת לעולם, וכי גם התופרות צריכות להתגאות בעבודתן. הצעיר והתופרות החליטו להיפגש פעמיים בשבוע כדי להמשיך ולתכנן את השביתה, וכמו כן החליטו התופרות שבערבים החופשיים שלהן, בלילות שבת ובמוצאי שבת, הן תתאספנה כדי שיקראו להן פרקים מספרי היסטוריה.

הבת של פינגרהוט, שהופיעה באחת הפגישות והתברר שהיא מחבורת הצעירים שאתם הן נפגשו, נבחרה לקרוא להן מהספרים.²¹ הקריאה כבשה את התופרות, והן ויתרו למענה על כיתת הריקוד וחיכו בקוצר רוח לפגישות האלה. בתוך כך הן ניסו ללא הצלחה לשכנע את מניה, לעתים בדברים רכים ולעתים קצת באיומים, להצטרף אליהן לשביתה.

לאחר תכנונים רבים פרצה השביתה. לפינגרהוט, שזלזל בה תחילה, התברר לאחר כמה ימים שהוא אינו יכול להשיג בעיר תופרות אחרות, והוא הזמין

²¹ לאיגודים המקצועיים חלק נכבד בחינוך המבוגרים על ידי פתיחת ספריות השאלה ולימודי ערב. על כך ראו: א' לערערין, 'דער צוזאמעפאר פון די בילדונגס-טוער', דער פריינד, גיליון 2 (2.1.1908); גיליון 3, (3.1.1908); גיליון 4, (4.1.1908); גיליון 5 (7.1.1908); גיליון 6, (8.1.1908); אורחן (לעיל, הערה 3), עמ' 156–157. הקטע הזה בסיפור נותן גם ביטוי ל'הליכה אל העם' (ראו: פרנקל [לעיל, הערה 10], עמ' 70–74) ויש בו גם רמז ביוגרפי: פייגנברג עבדה בסדנת תופרות כזו לא מתוך צורך כלכלי (סבתה באודסה שבביתה התגוררה הייתה אמידה למדי) אלא מתוך רצון להכיר את תנאי העבודה.

את התופרות למשא ומתן. תביעותיהן הוגדרו היטב: 'קודם כול כמובן צריך לבטל את עבודת הלילה, יום העבודה צריך להימשך שתיים עשרה שעות, שעתיים לארוחת צהריים. לכל נערה אתה צריך להעלות את המשכורת בשני רובל בחודש, וגם לנערות המתלמדות אתה צריך לשלם שני רובל בחודש' (שם, גיליון 78 [10.4.1906]).

מניה לא הלכה לפגישה, והדוברת הראשית בה הייתה אחותה ה'מרדנית' מירלה. פינגערהוט התרגז וכינה אותן 'סוציאליסטיות', אלא שהפעם הכינוי לא הרתיע אותן. לבסוף הוא היה מוכן להיענות לכל הדרישות בתנאי שמירלה תפוטרו. התופרות גילו סולידריות וסירבו, ופינגערהוט נסוג. השביתה הצליחה, אולם גבתה מחירים מכל הצדדים: למשפחת פינגערהוט התברר שבתם פעילה בחוגים המהפכניים ומצדדת בתופרות, ופינגערהוט גירש אותה מהבית. הוא עצמו הפך שבר כלי והמשפחה התפוררה. אצל התופרות נעלמה הרגשת המשפחתיות ותחתיה באה הסולידריות עם חברותיהן, אבל השינוי החשוב ביותר היה בשאיפותיהן:

הרגשנו כאילו נולדנו מחדש. כאשר השעון צלצל שתיים, אפילו אם נהפך העולם, היינו סוגרות את בית המלאכה, ואף אחת מאתנו לא הציגה את כף רגלה עד השעה ארבע. [...] לא הספיקו לנו הערבים – כל כך הרבה עבודה הייתה לנו. את כיתת הריקוד זרקנו מזמן. נמצאו לנו תענוגות חדשים, עניין חדש, אבל גם דאגות חדשות: אחת איבדה פתאום את המורה, לשנייה לא היו ספרים, השלישית לא הסתדרה עם המתמטיקה. אחת התלוננה בכלל שאין לה כוח ללמוד אחרי העבודה, וללמוד הרי מוכרחים. אחרת דאגה שאין לה כסף לשלם בעבור החודש בספרייה (שם).

לאחר שנה בערך החליט פינגערהוט שאינו יכול עוד לנהל את הסדנה בתנאים החדשים. הוא פנה אל התופרות:

'מישהי מכן נשארתי? מישהי שרוצה לתפור כמו שתפרו קודם?'
התופרות הגיבו בשתיקה.
לפתע נשמע קולה הדק של מניה מתחת לשולחן: 'אני נשארתי...'
כולנו צעקנו בקול אחד: 'עבד, עבד היית ועבד נשארתי'.

עיניה של מניה מלאו דמעות.
 בשש בערב הלכנו כולנו הביתה, רק מניה לבדה נשארה לשבת
 לעבוד כפופה כמו בשנים ההן (שם).

למרות הדמיון בין שני הסיפורים רב יותר השוני ביניהם: על פי ברכות, נגזר על התופרות לחיות חיים של השפלה ועוני. כבר בבחירתן בשל יופיין יש משהו משפיל, ומגען עם העולם החיצוני הוא רק עם לקוחות הסדנה העשירים, וגם הם משפילים אותן. אין להן שום אפשרות להיחלץ ממצבן, והדרך היחידה שלהן להתמודד עמו היא על ידי פנטזיות על חתן שיחלצן.

מצב זה, שאצל ברכות הוא גם התחלה וגם סוף, הוא נקודת מוצא בסיפורה של פייגנברג – סיפור של מאבק. כניסתה של תופרת חדשה מערערת את הסדר הישן ואת הדינמיקה החברתית של התופרות, פותחת את עולמן ומציגה להן אפשרויות אחרות. השינוי המהותי שממנו כבר אין חזרה חל בהסכמתן להיפגש עמה בפארק, בהחלטה הראשונה בשורת החלטות שיבואו אחריה ובהן הן הולכות ומקבלות אחריות לחייהן. מכאן ואילך כל פגישה היא נדבך נוסף בדרך להעלאת ערך עצמן, להגברת הסולידריות שלהן ולעצמאותן.

התהליך אינו מסתיים בשביתה המוצלחת אלא נמשך גם אחריה. השביתה הקנתה להן ביטחון ופתחה בפניהן אופקים חדשים, יצרה אצלן שאיפות חדשות, והן התחילו לממשן. הלימודים בשבילן אינן דרך להיחלץ ממצבן בלבד; הם מעניקים להן תובנות חדשות על עצמן ועל העולם הסובב אותן, והביטחון והדרכים שהם מקנים להן מבססים את עצמאותן. כל אלו הם נכסים חדשים שרכשו התופרות בתהליך ההכנות לשביתה ובהצלחתה, ויחסן למניה בסיום הסיפור מבטא היטב את תוצאות התהליך שעברו.

סיכום

אף כי הקורספונדנציות והמאמרים התפרסמו בעיתונות הסוציאליסטית, הם – וכמוהם הסיפורים שהתפרסמו בדער פֶרֶינד, יומון ללא גוון פוליטי מיוחד – מתארים תנאי עבודה קשים ועוני רב. המאמרים אינם כתובים בגוף ראשון, וכותבותיהם, מטבע הסוגה, מדווחות על מצבן כאילו מבחוץ. גם המאמרים וגם הקורספונדנציות (המעטות למדי) מדגישים את מאבקן של

התופרות, ולא במקרה: העיתונות הסוציאליסטית שימשה להן במה נוחה לבטא את מורת רוחן ממצבן ולקרוא לשינויו.

הסיפורים מציירים תמונה מבפנים, מתוך הסדנאות, ומבטאים את רגשותיהן של התופרות, את מחשבותיהן ואת שאיפותיהן, ומעבים ומעמיקים את התמונה העולה מהמאמרים ומהקורספונדנציות. בתוך כך הם גם מאפשרים לקוראים לעמוד על ההבדל הרב שבין שתי הסופרות היהודיות המרכזיות בתקופתן: רחל ברכות הפסימית, שגיבורות סיפוריה הן פסיביות וכל ניסיון לשנות את מצבן נועד לכישלון, ורחל פייגנברג בעלת המזג המהפכני, שרוב גיבורותיה נאבקות על מקומן הראוי בחברה, והמאבק – בין שהוא מצליח ובין שנכשל – הוא שעומד במוקד סיפוריה. במונחים של ימינו אלו, כל הסיפורים הם סיפורים פמיניסטיים. סיפוריה של ברכות, על אף הפסיביות של גיבורותיה, מתארים את חייהן הקשים של התופרות, ומצבן קורא לשינוי מעצם התיאור. הסיפור של פייגנברג, 'כיצד נעשינו סוציאליסטיות', הוא סיפור אקטיבי, שבו התופרות כבר מחוללות את השינוי הנדרש בחייהן. עיקרו העצמתן של הנשים התופרות, אולם משמעותו רחבה הרבה יותר ונוגעת לכל מצב שבו בני אנוש מושפלים. זהו סיפור אופטימי המאמין ביכולתו של כל אדם להיאבק בהשפלתו ולקבל אחריות לחייו.

התבטאותן של הנשים בקורספונדנציות, ברשימות, במאמרים ובסיפורים על מצבן ועל מעמדן כתופרות היא פינה אחת בשלל הנושאים שהעסיקו אותן ונתנו להן ביטוי בעיתונות ביידיש. כתיבתן מאפשרת לנו הצצה לחייהן, ללבטיהן ולגורלן של נשים ונערות רבות ברוסיה הצארית שעסקו באחת המלאכות הקשות והאופייניות לזמן ולמקום – מלאכת המחט – וגם לנערות ונשים שעבדו במלאכות אחרות, כגון מיניקות, מיילדות, משרתות ועוד. ואולם לא רק תחתיות החברה העסיקו את הכותבות; חיבוריהן עוסקים בכל רובדי החברה היהודית לגווניה ומזמנים לנו נקודת מבט ייחודית ושונה במקצת מן המקובל: את נקודת מבטן של הנשים.